

PSIHOLOGISMUL, TENDINȚĂ NOUĂ ÎN DEZVOLTAREA ȘTIINȚEI ȘI CULTURII CONTEMPORANE

Valeriu PARNOVEL

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Detășarea psihologiei de filosofie, dezvoltarea autonomă a primei discipline a condus la pătrunderea ei adâncă în multiple domenii ale științei și culturii. În literatura de specialitate acest proces a primit denumirea de *psihologism*, care, de regulă, se identifică cu psihologizarea. Prezentul studiu dezvoltă, în baza unor opinii puțin numeroase, ideea că psihologismul constituie, totuși, un proces pozitiv, cu semnificație, îndelungat și vast; altfel zis, reprezintă o tendință nouă în dezvoltarea științei și culturii contemporane. Conținutul lui constituie o dezvoltare prin toate mijloacele posibile a locului și rolului psihologiei în activitățile umane, rămase până adineaori în umbră. Numeroasele devieri, fiind în ansamblu o formă de manifestare a psihologismului, treptat se depășesc, dar în vigoare rămâne valoarea psihologiei (factorul spiritual) scoasă în evidență. Însemnătatea psihologismului poate fi comparată cu importanța procesului similar de matematizare a științelor.

Cuvinte-cheie: *diferențierea și integrarea științelor, psihologie, științe interdisciplinare, factor spiritual, subgen psihologic de artă, psihologism, psihologizare.*

PSYCHOLOGISM, A NEW TENDENCY IN THE DEVELOPMENT OF MODERN SCIENCE AND CULTURE

The separation of psychology from philosophy and its subsequent autonomous development led to the treatment of the spiritual factor in multiple fields of science and culture. This process was called *psychologism* identified with psychologyzation. The present study develops the idea that psychologism constitutes a positive process that reflects the role and place of the spiritual factor in human activities. The numerous deviations that can be considered as a form of psychologism manifestation as a whole are replaced by the enhanced values of the spiritual factor. The importance of psychologism can be compared with the importance of the similar process of mathematization science.

Keywords: *sciences differentiation and integration, psychology, interdisciplinary sciences, spiritual factor, psychological category of arts, psychologism, psychologization.*

Din jumătatea a doua a secolului al XIX-lea în știința și cultura europeană decurge în mod ascendent un proces neordinar, plin de idei însemnate, dar, totodată, controversat, neunivoc, desemnat de analiști ca *psihologism*. Prin aceasta ei subînțeleg lucruri diferite, dar comun pentru ele rămâne, totuși, faptul că toate au fost condiționate de pătrunderea și extinderea psihologiei în domeniile culturii intelectuale, pătrundere care uneori atinge poziții semnificative, de avangardă. Disputele științifice asupra psihologismului sunt indolente și poartă un caracter ciclic: psihologism – antipsihologism. În literatura de specialitate el este perceput în mod divergent: de regulă, negativ, deși episodic se estimează ca valoare, ca contribuție însemnată. În plus, psihologismul ca atare se reprezintă ca un șir de fenomene disparate: aparte psihologismul etnografic și sociologic; aparte psihologismul artistic și estetic; aparte psihologismul lingvistic, juridic, logic, istoric etc. În majoritatea cazurilor, aceste fenomene se identifică cu extremități, abateri sau exagerări. Totodată, unele din lucrările ultimei decenii demonstrează tendința spre o evaluare integrală, spre o concepere unitară a psihologismului ca proces de nivel general-culturologic. Despre asemenea abordare mărturisește următorul citat: „Psihologismul constituie o „...mișcare filosofico-metodologică a culturii intelectuale în întregime ... pentru a demonstra locul și semnificația deosebită a psihologiei în ea” [29].

Psihologismul constituie un produs al proceselor complexe de diferențiere și integrare a științelor contemporane. În primul rând, trebuie de remarcat separarea de filosofie a psihologiei și transformarea ei într-un complex autonom și ramificat de studii. Concomitent cu acest proces se desfășoară și cel opus – integrarea psihologiei cu diverse discipline reale, naturaliste, sociale, umaniste. În rezultatul conexării menționate apar discipline noi și neobișnuite în comparație cu cele existente. Printre științele recent apărute pot fi numite: psihofiziologia, psihofizica, psihobiologia, geopsihologia, psihologia ecologică, psihologia socială, psihoetnologica, psihologia juridică, politică și economică, psihopedagogia, psiholingvistica etc. Caracterul neordinar al disciplinelor enumerate constă în faptul că conținutul lor cuprinde într-un tot fenomene a două realități

contrare, luate, până mai ieri, separat – fenomene ale lumii obiective și ale celei subiective. Firesc că concomitent cu aceasta se elaborează mijloace terminologice, care trebuie să corespundă naturii acestor două domenii contrare, să le cuprindă într-un ansamblu și să le prezinte ca un tot. În mod corespunzător se elaborează și metodologie similară. Deci, apariția unui asemenea segment în procesul de diferențiere și integrare nu poate fi redus la o simplă extindere, la o înmulțire numerică a disciplinelor. Dimpotrivă, acest proces demonstrează schimbări esențiale ale specificului multor științe. Sensul lui constă în faptul că s-a format o arie extinsă de studiu (deja) științific, pentru care îmbinarea obiectivului și subiectivului prezintă un conținut firesc și compartibil. Până mai ieri asemenea conținut era tipic doar filosofiei, astăzi el a devenit caracteristic și multor științe.

Pătrunderea factorului spiritual și îmbinarea lui cu cel obiectiv are o tendință spre extindere și aprofundare. Formele ei de manifestare sunt multiple: spre exemplu, tendința științei istorice de a reformula obiectul său de studiu pe seama includerii factorului spiritual, studierea locului și rolului lui la diverse niveluri – de la particularități până la general, pătrunderea și extinderea factorului menționat în afara științelor, „dizolvarea” lui în genurile artei, ramificarea în filosofia contemporană. Mai jos se descriu în mod succint asemenea manifestări care paralel vor fi însoțite de un comentariu asupra lor.

În rândul istoricilor se observă o discuție vie, îndelungată, care uneori preia și o atitudine critică, față de modul tradițional de abordare. Condițional, el este numit „istorie social-economică”, un secol în urmă considerat o mostră de performanță ce a substituit abordarea „istorie politică”, iar astăzi pus în discuție deja ca un mod mărginit. În viziunea unor dispuțanți, posibilitățile „istoriei social-economice” au epuizat, ascensiunea continuă a științei istorice se vede pe calea de a lărgi obiectul ei de studiu prin completarea lui cu factorul spiritual [11,26] sau, altfel zis, pe calea trecerii la abordarea „istorie social-psihologică” [16]. Se consideră că deficiențele abordării „istorie social-economică” sunt: dizolvarea istoriei în determinismul economic, subestimarea factorului spiritual, ceea ce, de fapt, înseamnă o reprezentare a istoriei fără om, o așa-zisă „fizică socială” [18,23]. Mai jos sunt prezentate citate din opinii corespunzătoare: „Adresarea către psihologia socială nu prezintă o modă, ci consideră o necesitate socială mult îndurată. După frica analizei psihologice, deseori, se ascunde o reprezentare simplificată despre dezvoltarea procesului istoric” [14, p.21]. Sau un enunț similar: „...istorie fără psihic prezintă o istorie fără oameni vii” [26, p.8]. De aceeași părere este istoricul olandez, renumitul teoretician al culturii I.Huizinga: „Istoria civilizației trebuie să se ocupe atât de visurile despre frumos și iluziile romantice, cât și de stabilirea numărului populației și de calcularea veniturilor” [30, p.130]. Astfel, neliniștea profesională a istoricilor este justificată și incontestabilă. Într-adevăr, istoria omenirii nu se reduce și nu se epuizează odată cu modul de producție a bunurilor materiale, cu procesele politice sau bătăliile militare. Istoria, în care omul este înfățișat fără evidența factorului spiritual, prezintă o istorie tratată în mod naturalist sau în genul materialismului economic. Totodată, este înțeleasă și poziția istoricilor considerați „conservatiști”, a celor care se opun acestor inovații. Punctul tare al abordării „istorie social-economică” constituie caracterul ei obiectiv, excluderea subiectivismului în redarea procesului istoric. Firesc că prin introducerea factorului spiritual în studiul istoric apare riscul de a pierde, de a ruina abordarea obiectivă a istoricului. Deci, miezul discuției în cauză îl constituie încă o întrebare rămasă neclarificată: cum de concordat simultan în studiul istoric introducerea și aplicarea factorului spiritual, păstrând, în același timp, pe deplin caracterul obiectiv al cercetării istorice precedente?

O altă formă de manifestare a tendinței spre aprofundarea factorului spiritual constituie cercetarea locului și rolului lui la diverse niveluri – de la particularități până la general. Pentru lucrarea de față interes prezintă cercetările de nivelul doi. Însemnătatea lor constă în faptul că ele sunt multiple și au atins un grad sporit de studiu, anume ele tangențiază cu metodologia filosofică, cu chestiunile ei generale: modul de a privi problema, căile de asigurare cu noțiuni corespunzătoare ș.a. Pentru a ilustra subiectul respectiv, pentru a întocmi o reprezentare integrală despre durata și vastitatea căutărilor, diversitatea și complexitatea lor mai jos se reproduc exemple investigaționale mai elocvente de acest gen. Periodic, ele vor fi însoțite de un comentariu metodologic și conceptual.

Studiul trăsăturilor generale ale factorului spiritual se înfăptuiește deja timp îndelungat și în numeroase științe: în etnopsihologie, medievală, arheologie, scientologie, istoria științei, istoria artelor, istoria culturii țărilor (regiunilor, popoarelor) ș.a. Primele studii științifice de nivel general al factorului spiritual s-au început în etnopsihologie (sau psihologia popoarelor, antropologia culturală). Psihologia popoarelor ca știință se formează în anii '60 ai secolului al XIX-lea, deși primele ei idei și observații revin anticilor – lui Herodot,

Hipocrat, Tacit, Pliniu cel Bătrân, Strado. În epoca modernă, filosofia impulsionează în mod considerabil dezvoltarea gândirii etnopsihologice. Ilumiștii francezi printre primii conceptualizează numeroasele date etnografice condiționate de Marele descoperiri geografice, înaintând primele noțiuni corespunzătoare: *spiritul națiunilor*, *spiritul poporului*, *caracter al poporului*. Prin *spiritul națiunilor* Voltaire (*Încercare asupra istoriei generale și asupra moravurilor și spiritului națiunilor*, 1756-1769) subînțelege faptul că fiecare popor posedă trăsături psihologice naționale deosebite ce se resimțesc pe tot parcursul istoriei lui. O abordare analogică a spiritului popular realizează filosoful englez D.Hume (*Despre caracterele popoarelor*). Ideea spiritului popular pătrunde și în filosofia germană a istoriei din perioada iluministă și cea clasică. Așa, I.Herder considera că *spiritul poporului* poate fi cunoscut reieșind din senzațiile, vorbirea și treburile lui. I.Kant (*Antropologia din punct de vedere pragmatic*) și Hegel (*Filosofia spiritului*) tind să întocmească portrete psihologice ale unor popoare; I.Kant se străduia, printre altele, să definească noțiunea de caracter al poporului.

Fondatorii etnopsihologiei – științei despre psihologia popoarelor, M.Lazarus și H.Steinthal, formulează ideile ei de bază. Locul central revine noțiunii *spirit al poporului*. În opinia lor, formațiunea respectivă exprimă asemănarea psihică a indivizilor ce aparțin aceleiași națiuni. Totodată, ei proiectează și o modalitate similară de cercetare, care însă a rămas nerealizată. În continuare, ideile psihologiei popoarelor au fost dezvoltate de W.Wundt, fondatorul psihologiei experimentale și unul din întemeietorii psihologiei sociale. El atribuie psihologiei popoarelor un aspect mai realist: respinge reprezentarea că *spiritul popular* constituie suma conștiințelor indivizilor, consideră că el reprezintă conexiunea și interactivitatea lor. În varianta lui W.Wundt, psihologia popoarelor este o disciplină pur descriptivă ce deja nu pretinde la descoperirea legilor universale ale vieții spirituale a comunităților etnice. Psihologul german înfăptuiește un studiu vast, măreț și de răsunet (*Psihologia popoarelor*, 10 volume, 1900-1929). Cum demonstrează istoriografia timpului respectiv, subiectele *spirit al poporului*, psihologia popoarelor, psihologia națiunilor, în general, statura psihologică a oricărei comunități etnice se bucură de o atenție deosebită, au devenit teme internaționale, se elaborează pe larg în multe țări și numără un volum impunător de lucrări, printre care și opere similare în România, Rusia [2, p.34, 40-41, 51, 66-67; 3; 33].

Examinarea subiectului despre etnopsihologie se va încheia cu enunțul că anume elaborarea tezelor ei era însoțită de extreme provocatoare, de *psihologizarea* istoriei, a fenomenelor culturii și sociale. Alt moment de ordin conceptual, ce reiese din observația asupra fenomenului examinat, constituie faptul că în limitele unei discipline aplicative, pe un sector aparte, se încearcă a se stabili legități generale ce țin de un întreg unitar. Astfel de intenții prezintă din start un lucru metodologic irealizabil, deoarece țin, totuși, de prerogativa filosofiei sau a sociologiei generale. Cu instituirea psihologiei sociale psihologia popoarelor devine o parte componentă și își pierde conturul pronunțat. Ideile ei inițiale au fost preluate de altă știință, la moment substanțial ceva mai difuză – antropologia culturală. La etapa actuală etnopsihologia nu prezintă un tot unitar nici tematic, nici metodic, ci constituie o simbioză de direcții autonome. La începutul secolului al XX-lea cercetările etnopsihologice capătă un aspect nou: în valoare se pune intelectul și gândirea omului primitiv [5,12]. Lucrările elaborate au provocat discuții vii, de lungă durată și găsesc un răsunet până în prezent.

Însemnătatea teoretică a ideilor psihologiei popoarelor, formulate de M.Lazarus, H.Steinthal și W.Wundt, constă în abordarea unei probleme de valoare majoră. În limitele unei discipline particulare s-a conștientizat faptul că există un fenomen spiritual ce nu se reduce la conștiința individuală și, totodată, nu poate fi considerat nici suma lor. Se subînțelegea în mod intuitiv că trebuie să existe o subdiviziune științifică ce s-ar ocupa de această chestiune (desigur, nu de pe poziția conștiinței individuale), că trebuie să existe metode de cercetare deosebite de cele ale psihologiei generale. Lucrul, care însă nu s-a conștientizat, este că asemenea fenomen amplu nu poate fi cuprins investigațional în limitele unei discipline aplicative.

Cercetări productive ale trăsăturilor factorului spiritual se efectuează în știința istorică. Un aport practic în investigația de acest gen aparține renumitului teoretician al culturii I.Huizinga. El elaborează cercetări minuoase ale factorului spiritual în contextul istoric al anumitor secole și țări. Astăzi lucrarea menționată în [4] este plasată în lista de opere clasice ale gândirii istorice. Modul de cercetare a viziunii medievale, propus de I.Huizinga, a fost sesizat de orientarea „istorie social-psihologică franceză” sau Școala Știința istorică nouă [15]. Reprezentanții ei au înaintat termenii „utilaj mental” și „mentalitate”. Termenul din urmă are un conținut larg, se utilizează variat și s-a dovedit a fi mai solicitat ca primul. Cu timpul termenul „mentalitate” întrece limitele medievisticii pentru care a fost elaborat, se folosește pe larg deja în afara ei, devine cuvânt de rotație internațională și subiect pentru best-selleruri filosofice [13]. Faptul respectiv ilustrează elocvent necesitatea acută pentru termeni de acest gen.

Un alt complex de cercetări ale factorului spiritual, ale trăsăturilor lui generale este prezentat de istoria științei, fiind susținut și dezvoltat în continuare de scientologie. Aici locul central revine conceptului *stil istoric al gândirii științifice* și, respectiv, problematicii corespunzătoare. Motivul inițiatorilor ei ține de necesitatea de a concepe dezvoltarea cunoștinței și gândirii științifice ca un proces legic, cu etape istorice consecutive, conexat simultan cu schimbări sociale, economice etc. Pentru prima oară conceptul remarcat apare către mijlocul secolului al XX-lea, se elaborează în baza datelor științei reale de avangardă și de exponenții ei proeminenți [1]. Conceptul stil de gândire științifică, a cărui semnificație inițială a fost modificată în repetate rânduri, se tratează astăzi foarte variat: stil fizicist, stil newtonian, stil probabilist, stil sistemic de gândire etc. [24,25,31]. Elaborarea problemei respective are o continuare activă și în secolul al XXI-lea [20,27]. În opinia cercetătorilor inițiați, modificările relevate sunt rezultatul scoaterii la iveală a naturii eterogene, complexității fenomenului stil de gândire științifică. Drept confirmare suplimentară la cele menționate mai sus pot servi conceptele similare, elaborate deja în filosofia științei: paradigmă (T.Kuhn), program de cercetare științifică (I.Lakatos), mostră de bază a cunoștinței. Dar, indiferent de controversele tratării conceptelor stiluri de gândire științifică, este evident că ele prezintă diverse tentative de a desemna din trăsăturile generale ale factorului spiritual, ce-i drept, conexat la domeniul științei.

Următoarea formă de manifestare a tendinței de aprofundare a factorului spiritual o constituie cercetarea stilului din studiul artelor și esteticii. Originea conceptului de stil în genere se trage anume din domeniul respectiv, durata elaborării lui este multiseculară, punctul ei de pornire îl constituie antichitatea. La rangul de categorie a esteticii conceptul de stil a fost ridicat de Hegel, deși teoria generală despre stilul artistic deocamdată nu este elaborată. La momentul actual el deține diverse semnificații. Se distinge un stil al autorului în parte, un stil național, precum și stiluri ale epocii, ale orientărilor artistice de scară istorică, de altfel – stiluri mari. Din categoria celor din urmă fac parte: stilul elenist, stilul romantic, stilul renescentist, stilul clasic ș.a. Toate aceste tipuri de stiluri mari, ca și în cazul cu stilul istoric de gândire științifică, tangențiază nemijlocit cu problematica marcată în lucrarea de față ca trăsături generale ale factorului spiritual.

Psihologismul ia proporții mari și asupra culturii artistice. Un exemplu demonstrativ și elocvent al influenței factorului spiritual (de data aceasta în afara științelor) constituie transformările substanțiale ale multor genuri de artă în urma pătrunderii și extinderii lui în conținutul lor. În scurt timp s-a cristalizat un subgen principal nou, *subgenul psihologic*, de roman, nuvelă, piesă de teatru, detectiv, memorialistică, care au devenit un atribut inerent al artei și literaturii artistice [6; 21, p.51-64]. Astăzi atenuarea, refuzul sau dispariția psihologismului din literatura artistică se percepe ca o simplificare, o decădere a ei [22]. Psihologismul artistic este considerat cel mai important mijloc de cunoaștere artistică a omului, obiectivul ei estetic-artistic determinant, o realizare epocală a literaturii, unul din indicii dezvoltării artistice a omenirii.

Extinderea și influența factorului spiritual n-a ocolit nici filosofia occidentală. Fiind element constitutiv, practic, de la originea ei, la etapa contemporană el obține deja multiple forme autonome și desfășurate. Astfel s-au format orientări de răsunet care au ca obiect de studiu diverse formațiuni spirituale: fenomene ale conștiinței (fenomenologia), interpretarea textului și fenomenelor culturii spirituale (hermeneutica), structura trinevelară a psihicului uman, subconștientul, inconștientul în raport cu conștientul la om și în cultură (freudismul și neofreudismul), frământările omului asupra existenței sale în lume (existențialismul), realizarea potențialului creativ al personalității (personalismul francez), logica și limbajul științei (neopozitivismul), natura structurală și funcționarea fenomenelor social-spirituale (poveștii, mitului, limbajului, gândirii omului primitiv ș.a.) (structuralismul).

În opinia noastră, literatura de specialitate a reflectat procesele sus-menționate într-un mod ambiguu. În continuare vom prezenta și estima modalitățile lor mai de seamă de percepere, desemnare și tratare. Dicționarele de profil, care relevă faptul despre pătrunderea psihologiei în domeniile științifice respective, denumesc asemenea proces *psihologism*. De regulă, însă, prin aceasta se subînțelege o exagerare, o preamărire a factorului psihologic sau, chipurile, superioritatea metodologică, teoretică a psihologiei față de celelalte științe. Cu alte cuvinte, psihologismul se identifică în mod evident cu *psihologizarea* și în așa semnificație servește ca o etichetă a învinuirii curente sau ca un reproș [7,8,9,28]. La drept vorbind, asemenea fapte au avut loc în realitate și numărul lor este considerabil. Astfel de extreme stârneau, pe bună dreptate, la specialiști (istorici, sociologi ș.a.) respingere și o estimare negativă. Dar, în pofida unor asemenea circumstanțe, psihologismul și psihologizarea sunt, totuși, în viziunea noastră, termeni cu conținut diferit care semnifică și fenomene similare. Conceptul de psihologism exprimă faptul de pătrundere, de extindere a psihologiei în fenomenele culturii și,

în legătură cu aceasta, elucidează rolul, influența, valoarea lui în ele. Pe când termenul „psihologizare” redă anume faptul de abatere, de extremitate nedorită. În felul acesta, termenii menționați nu constituie sinonime și trebuie utilizati în mod separat, fără a exclude, desigur, interconexiunea lor.

Fenomenul de psihologizare, care a cuprins un număr impunător de sectoare ale culturii, totuși nu epuizează și nu șterge însemnătatea pătrunderii factorului spiritual în ea. În cele din urmă, psihologizarea poate fi considerată o formă extremă, mai precis, deformată a psihologismului, formă care a atras atenția la locul și însemnătatea pătrunderii psihologiei în dezvoltarea fenomenelor sociale și istorice. Dar, în general, psihologismul are contribuții de perspectivă și semnificative. Astfel, în favoarea lui univoc se pronunță reprezentanții artelor. Drept exemplu de influență pozitivă a psihologismului asupra științelor socioumaniste poate servi psiholingvistica. Ea apare datorită lui, deși în mod indirect, trecând câteva stadii intermediare în devenirea sa. La etapa actuală domeniul respectiv de studiu s-a instituționalizat prin multiple forme de organizare: asociații internaționale, reviste științifice, volume și articole, cursuri universitare, grupuri și centre de cercetare [10].

Inițierea cu procesele de integrare a psihologiei și cu modalitățile lor de tratare are menirea de a contribui la formarea unei viziuni adecvate nivelului atins de cercetare. Lucrări numărate din ultimele decenii duc la concluzia că psihologismul (în pofida numeroaselor devieri) începe a se conștientiza ca un proces larg, integrativ și pozitiv, care trebuie conceput în modul corespunzător și față de care trebuie schimbată atitudinea. Printre asemenea lucrări pot fi numite cercetările lui Aron I. Gurevici, medievist vestit rus, fondatorul antropologiei istorice (psihologiei istorice) în Rusia, cercetări știute și recunoscute departe de hotarele țării sale [17,19]. În una din lucrările lui de sinteză, dedicate proceselor de integrare a științei istorice cu psihologia, el conchide că *cultura europeană s-a întors astăzi cu fața la psihologie* [16]. O altă viziune, apropiată ideatic celei expuse mai sus, deja citată parțial la începutul articolului și deosebită de majoritatea celor existente, a fost elaborată în incinta Universității de Stat din Moscova. Conform unui grup de filosofi din cadrul ei, trăsăturile principale ale psihologismului sunt: *mișcare intelectual-filosofică din ultimii 150 de ani, locul și rolul deosebit al psihologiei, pătrunderea ei în domeniile culturii* [29]. Această viziune nouă are la bază cercetări elaborate în incinta instituției marcate, cercetări care dezvoltau ideea că psihologismul constituie o dominantă (și nu o abatere!) în evoluția culturii [32].

Este cu desăvârșire evident că evaluarea psihologismului descrisă mai sus se deosebește principial de cea expusă anterior. Totodată, unele din evaluările recente provoacă controverse. Astfel, una din ele mărginește psihologismul cu limitele filosofiei, alta îl consideră doar o poziție de dominație în comparație cu alte fenomene. Însă, examinarea psihologismului din punctul de vedere al procesului de diferențiere și integrare, permite a observa o ascensiune, o lărgire și o aprofundare continuă a lui, exclude orice teme și chestiune de limite disciplinare. Mai mult decât atât. Din punctul de vedere menționat, psihologismul poate fi conceput mai larg decât fixează enunțurile citate. El poate fi considerat *o cotitură, o tendință nouă a culturii intelectuale europene*, cotitură și tendință care se desfășoară în ascensiune circa 150 de ani. Cum s-a menționat anterior, în perioada marcată au avut loc numeroase devieri și exagerări, care, totuși, nu pot fi considerate rezultatul unei simple pasiuni. Detașarea psihologiei de filosofie, devenirea psihologiei drept compartiment autonom de cunoștință a scos în prim plan factorul spiritual, l-a introdus într-o circulație științifică și culturală activă. Ar fi naiv să considerăm că la început de cale asemenea procese se pot desfășura fără abateri și exagerări. Totodată, în această perioadă psihologismul s-a manifestat și cu rezultate rodnice. Ele înfripă asigurări că pe viitor pot fi așteptate schimbări mai ample și esențiale. Extinderea factorului spiritual în diverse domenii, vastitatea lui disciplinară și geografică conduc la ideea că el se transformă într-un obiect de studiu „de masă”. Fără îndoială, pătrunderea neîncetată a factorului spiritual în știință și artă va conduce la schimbarea în mod considerabil a înfățișării lor. Importanța fenomenului psihologism, consecințele lui pozitive pot fi comparate într-o anumită măsură cu însemnătatea pătrunderii matematicii în științe, cu matematizarea lor: ele devin mai precise, mai adecvate și profunde.

Bibliografie:

1. BORN, M. *Fizica în concepția generației mele*. București: Editura Științifică, 1969.
2. CHELCEA, S. *Un secol de cercetări psihosociologice: 1897-1997*. Iași: Polirom, 2002.
3. DRĂGHICESCU, D. *Din psihologia poporului român*. București: Albatos, 1996.
4. HUIZINGA, I. *Amurgul Evului mediu. Studii despre formele de viață și de gândire din sec. al XIV-lea și al XV-lea în Franța și în Țările de Jos*. București: Univers, 1970.

5. LEVI-STRAUSS, C. *Gîndirea sălbatică*. Iași: Polirom, 2011.
6. PROTOPODESCU, A. *Romanul psihologic românesc*. Ed a 2-a. Pitești: Paralela 45, 2000.
7. Psihologism. În: *Dicționar enciclopedic de psihologie* / Coord. U. Șchiopu. București: Babel, 1997, p.571.
8. Psihologism. În: *Dicționar enciclopedic ilustrat*. București: Cartier, 1999, p.814.
9. Psihologism. În: *Mic dicționar enciclopedic*. București: Editura Enciclopedică, 2005, p.1145.
10. SLAMA-CAZACU, T. *Psiholingvistica – o știință a comunicării*. București: ALL Educational, 1999.
11. БАРИ, М.А. К вопросу о современной структуре предмета истории как науки. В: *Всеобщая история: Дискуссии, новые подходы*. Вып.1. Москва: Наука, 1989, с.89-102.
12. БОАС, Ф. *Ум первобытного человека*. Москва-Ленинград: Государственное изд-во, 1926.
13. ГАЧЕВ, Г.Д. *Ментальности народов мира*. Москва: Алгоритм, Эксмо, 2008. (Философский бестселлер)
14. ГРОМЫКО, М.М. Социальное настроение как категория общественно-исторической психологии. В: *Бахрушинские чтения*. Вып. 1. Новосибирск: Наука, 1966, с.20-31.
15. ГУРЕВИЧ, А.Я. *Исторический синтез и школа «Анналов»*. Москва: Индрик, 1993.
16. ГУРЕВИЧ, А.Я. История и психология. В: *Психологический журнал*, 1991, Т.12, №4, с.3-15.
17. ГУРЕВИЧ, А.Я. *Категории средневековой культуры*. Москва: Искусство, 1984.
18. ГУРЕВИЧ, А.Я. Проблема ментальностей в современной историографии. В: *Всеобщая история: Дискуссии, новые подходы*. Вып.1. Москва: Наука, 1989, с.75-89.
19. ГУРЕВИЧ, А.Я. *Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства*. Москва: Искусство, 1990.
20. ГУТОРОВИЧ, О.В. *Стиль мышления в научном познании*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук. Саратов, 2002. 28 с.
21. ЕСИН, А.Б. Из истории развития психологизма. В: Есин А.Б. *Психологизм русской классической литературы*. Москва: Наука, 1988, с.51-64.
22. КОЛОБАЕВА, Л. «Никакой психологии», или фантастика психологии? (О перспективах психологизма в русской литературе нашего века). В: *Вопросы литературы*, 1999, март-апрель, с.3-20.
23. ЛОПУХОВ, Б.Р. Духовные факторы в истории. В: *Всеобщая история: Дискуссии, новые подходы*. Вып.1. Москва: Наука, 1989, с.75-89.
24. НОВАК, И.Б. *Вопросы стиля мышления в естествознании*. Москва: Наука, 1982.
25. ПАРАХОНЬСКИЙ, Б.Д. *Стиль мышления. Философские аспекты анализа стиля в сфере языка, культуры и познания*. Киев: Наукова думка, 1982.
26. ПОРШНЕВ, Б.Ф. *Социальная психология и история*. 2-е изд. Москва: Наука, 1979.
27. ПРУЖИНИН, Б.И. «Стиль научного мышления» в отечественной философии науки. В: *Вопросы философии*, 2011, №7, с.64-74.
28. Психологизм. В: Ребер Артур. *Большой психологический словарь. The penguin*. В 2 т. Москва: Вече АСТ, 2000, т.2, с.146.
29. Психологизм. В: *Словарь философских терминов* / Под ред. проф. В.Г. Кузнецова. Москва: ИНФРА-М, 2005, с.458-460.
30. РОЗОВСКАЯ, И.И. Проблематика социально-исторической психологии в зарубежной историографии XX в. В: *Вопросы философии*, 1972, №7, с.128-136.
31. САЧКОВ, Ю.В. Эволюция стиля мышления в естествознании. В: *Вопросы философии*, 1965, № 4.
32. СОРИНА, Г.В. *Логико-культурная доминанта: Очерки теории и истории психологизма и антипсихологизма в культуре*. Москва: Прометей, 1993.
33. ШПЕТ, Г.Г. *Введение в этническую психологию*. Вып. 1. Москва, 1927.

Prezentat la 01.10.2014